

HISTORIA DOKTRYN POLITYCZNYCH I PRAWNYCH

do schyłku XX wieku

Lech Dubel

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **5**

HISTORIA DOKTRYN POLITYCZNYCH I PRAWNYCH

do schyłku XX wieku

Lech Dubel

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

5

Wydawca
Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący
Dorota Lebedzińska

Opracowanie redakcyjne
Grażyna Polkowska-Nowak

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-532-5
5. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	13
-------------	----

Rozdział I

O pojęciu doktryn politycznych i prawnych	19
1. Przedmiot	19
2. Historia doktryn politycznych i prawnych a inne nauki prawne	25
3. Nazwa dyscypliny	29
4. Metody badawcze	30
Wybrana literatura	32

HOMO HARMONICUS

CZĘŚĆ PIERWSZA

Starożytność

Rozdział II

Główne doktryny polityczno-prawne starożytnych Chin	35
1. Lao-cy	36
2. Konfucjusz	38
3. Mo-tsy	41
4. Jang Czu	43
5. Szkoła prawników	44
6. Sun Tzu – mistrz sztuki wojennej	47
Wybrana literatura	48

Rozdział III

Poglądy polityczno-prawne Wschodu	50
1. Prawa Hammurabiego	50
2. Poglądy na władzę i prawo w myśli judaistycznej	51
3. Buddyzm o władzy	53
Wybrana literatura	54

Rozdział IV

Myśl polityczno-prawna starożytnej Grecji	55
1. Sofiści starsi	57
A. Protagoras z Abdery	59
B. Gorgiasz	60
C. Prodikos	62
2. Sofiści młodszy	63
A. Hipiasz z Elidy	63
B. Kallikles	64
C. Trzymach	65
3. Sokrates	66
4. Platon (Arystokles)	70
5. Arystoteles	77
Wybrana literatura	86

Rozdział V**Główne idee polityczno-prawne okresu hellenistycznego**

i starożytnego Rzymu	87
1. Cynicy – Antystenes, Diogenes, Krates	87
2. Cyrenaicy – Arystyp z Cyreny	89
3. Epikur i epikurejczycy	90
4. Stoicy starsi	92
5. Stoicy okresu średniego	95
A. Polibiusz	96
B. Marek Tulliusz Ciceron	97
Wybrana literatura	103

Rozdział VI

Problematyka państwa i prawa u początków chrześcijaństwa	104
1. U źródeł	104
A. Jezus z Nazaretu (Chrystus)	104
B. Święty Paweł z Tarsu	105
2. Poglądy polityczno-prawne wczesnego chrześcijaństwa	106
A. Święty Augustyn	107
3. Sekty chrześcijańskie	110
Wybrana literatura	111

HOMO HIERARCHICUS

CZĘŚĆ DRUGA

Myśl polityczno-prawna średniowiecza

Rozdział VII

U źródeł chrześcijańskiej teorii władzy	115
1. Jan z Salisbury	115
2. Święty Tomasz z Akwinu	120
3. Dante Alighieri	130
4. Marsyliusz z Padwy	131
5. Islam – nowy monoteizm	138
Wybrana literatura	141

HOMO NATURALIS

CZĘŚĆ TRZECIA

Renesans

Rozdział VIII

Doktryny polityczne i prawne renesansu	145
1. Wprowadzenie	145
2. Doktryny realizmu politycznego we Włoszech	146
A. Niccolò Machiavelli	146
B. Francesco Guicciardini i Giovanni Botero	156
Wybrana literatura	160

Rozdział IX

Doktryny reformacji w Niemczech i we Francji	161
1. Ulrich von Hutten	161
2. Martin Luter	164
3. Thomas Münzer	168
4. Ulrich Zwingli	170
5. Jan Kalwin	173
Wybrana literatura	174

Rozdział X

Doktryna monarchii absolutnej – Jean Bodin	176
Wybrana literatura	184

Rozdział XI

Utopie epoki renesansu	185
1. Erazm z Rotterdamu	185
2. Utopie renesansowe	188
A. Thomas More (Morus)	189
B. Tommaso Campanella	193
C. Francis Bacon	195
Wybrana literatura	197

Rozdział XII

Myśl polityczna i prawna polskiego renesansu	198
1. Stanisław ze Skarbimierza	198
2. Paweł Włodkowic	199
3. Jan Ostroróg	200
4. Filip Buonaccorsi (Kallimach)	204
5. Sebastian Petrycy z Pilzna	209
6. Andrzej Frycz Modrzewski	211
7. Jakub Przyłuski	218
8. Stanisław Orzechowski	222
9. Krzysztof Warszawicki	224
10. Piotr Skarga	226
11. Jan Zamoyski	229
12. Bracia Polscy	231
Wybrana literatura	234

HOMO LIBER**CZĘŚĆ CZWARTA****Myśl polityczna i prawna wieku XVII i oświecenia****Rozdział XIII**

Nowożytna szkoła prawa natury	239
1. Huig de Groot (Grocjusz)	239
2. Baruch Spinoza	243
3. Francisco Suárez, Samuel Pufendorf, Christian Thomasius, Christian Wolff	248
Wybrana literatura	251

Rozdział XIV

Ideologie rewolucji angielskiej i polski republikanizm XVII wieku	252
1. Rewolucja angielska i jej ideologie	252
A. James Harrington	253
B. Robert Filmer	255

C. Nurt radykalny – Gerrard Winstanley	256
D. Thomas Hobbes	259
E. John Locke	267
2. Polski republikanizm XVII wieku	272
A. Aron Aleksander Olizarowski	273
B. Andrzej Maksymilian Fredro	274
C. Kasper Siemek	279
Wybrana literatura	281

Rozdział XV

Liberalizm arystokratyczny, ludowy radykalizm, konserwatyzm	283
1. Monteskiusz	283
2. Jean-Jacques Rousseau	292
3. Konserwatyzm – Edmund Burke	300
4. Myśl polityczno-prawna u początków Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej	303
5. Ideologia konserwatywna na ziemiach polskich XIX wieku	308
5.1. Konserwatyści galicyjscy do 1918 roku	310
5.2. Konserwatyści polscy w zaborach rosyjskim i pruskim do 1918 roku	312
A. Aleksander Wielopolski	313
B. Andrzej Zamoyski	315
C. Włodzimierz Spasowicz	315
Wybrana literatura	317

Rozdział XVI

Utopijne koncepcje oświecenia	319
1. Jean Meslier	319
2. Morelly	323
3. Gabriel Bonnot de Mably	325
Wybrana literatura	328

Rozdział XVII

Doktryny polityczno-prawne polskiego oświecenia	329
1. Stanisław Dunin-Karwicki	329
2. Stanisław Leszczyński	330
3. Stanisław Konarski	334
4. Hugo Kołłątaj	335
5. Franciszek Salezy Jezierski	340
6. Stanisław Staszic	343
7. Wojciech Gutkowski	352
Wybrana literatura	355

HOMO LIBER VERSUS HOMO SOCIALIS

CZEŚĆ PIĄTA

Doktryny polityczno-prawne XIX wieku

Rozdział XVIII

Idealizm niemiecki	359
1. Immanuel Kant	359
2. Georg Wilhelm Friedrich Hegel	364
3. Johann Gottlieb Fichte	376
Wybrana literatura	380

Rozdział XIX

Romantyzm polityczny i szkoła historycznoprawna w Niemczech	382
1. Gustav von Hugo	382
2. Friedrich Carl von Savigny	383
3. Georg Friedrich Puchta	388
Wybrana literatura	389

Rozdział XX

Liberalizm XIX wieku	390
1. Alexis de Tocqueville	390
2. Herbert Spencer	397
3. Benjamin Constant	401
4. Jeremy Bentham	405
5. John Stuart Mill	410
6. Frédéric Bastiat	419
7. Kształtowanie się niemieckiej idei państwa prawa i Robert von Mohl	422
Wybrana literatura	427

Rozdział XXI

Pozytywizm	429
1. John Austin	430
2. Rodolf Ihering	432
3. Georg Jellinek	434
Wybrana literatura	444

Rozdział XXII

Myśl lewicowa XIX wieku	446
1. Anarchizm	446
A. Pierre-Joseph Proudhon	447
B. Michaił Aleksandrowicz Bakunin	449
C. Piotr Aleksiejewicz Kropotkin	453

2. Socjalizm utopijny	458
A. Claude Henri de Saint-Simon	458
B. Charles Fourier	462
3. Socjalizm naukowy – Karol Marks i Fryderyk Engels	466
4. Reformizm – Eduard Bernstein	470
5. Rewizjonizm – Karl Kautsky	472
Wybrana literatura	481

Rozdział XXIII

Początki myśli społecznej Kościoła w XIX wieku – Leon XIII	483
Wybrana literatura	492

Rozdział XXIV

Solidaryzm – Leon Duguit	493
Wybrana literatura	495

HOMO ABERRANS ET VIAE NESCIUS

CZĘŚĆ SZÓSTA Dylematy wieku XX

Rozdział XXV

Strategie reformistyczne	499
1. Idea i praktyka państwa dobrobytu	499
2. Teoria konwergencji	501
3. Trzecia droga. Między socjalizmem a kapitalizmem	505
4. Myśl społeczna Kościoła rzymskokatolickiego	509
5. Jan Paweł II	513
Wybrana literatura	515

Rozdział XXVI

Strategie rewolucyjne	516
1. Włodzimierz Iljicz Lenin	516
2. Józef Stalin	522
3. Lew Dawidowicz Trocki	526
4. Jan Wacław Machajski	535
5. Józef Zieliński i Augustyn Wróblewski	538
6. Edward Abramowski	539
Wybrana literatura	543

Rozdział XXVII

Strategie autorytarne	544
1. Faszyzm – Benito Mussolini	544
2. Nazizm – Adolf Hitler	547
Wybrana literatura	553

Rozdział XXVIII

Liberalizm XX wieku	555
1. Friedrich August von Hayek	556
2. John Rawls	559
3. Robert Nozick	563
Wybrana literatura	566

Rozdział XXIX**Polskie dyskusje ustrojowe dwudziestolecia międzywojennego.**

Między indywidualizmem a uniwersalizmem	567
Wybrana literatura	580

Rozdział XXX

Elementy teorii i filozofii prawa XX wieku	582
1. Leon Petrażycki	582
2. Hans Kelsen	593
3. Jurysprudencja analityczna Herberta Lionela Adolphusa Harta	601
4. Funkcjonalizm amerykański	606
A. Oliver Wendell Holmes	607
B. Podstawowe nurty funkcjonalizmu: kierunek idealizmu prawniczego, teoria interesu społecznego	610
5. Realizm prawniczy	612
6. Zarys współczesnej filozofii prawa w Stanach Zjednoczonych	615
7. Elementy koncepcji prawa natury	620
A. Lon Luvois Fuller	620
B. Współczesna analityczna jurysprudencja	622
C. Elementy teorii prawa Ronalda Dworkina	624
D. Kierunki neomarksistowskie	628
Wybrana literatura	628

Indeks nazwisk i osób	631
------------------------------------	-----

WSTĘP

Podręcznik przedstawiony Czytelnikowi jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów prawa i administracji. Mogą do niego również sięgać kształcący się na innych kierunkach, zwłaszcza politologii.

Układ treści jest dość tradycyjny. Moim zamiarem było przedstawienie wybranych doktryn politycznych i prawnych, których podstawowe założenia łączyłyby się z krótką informacją o autorach i ich dorobku. Mimo że łamię to tradycję metodologiczną, świadomie ograniczyłem tło ogólnohistoryczne omawianych doktryn. Wynika to z dwóch powodów:

1. Kształcenie w zakresie historii myśli polityczno-prawnej na każdym wydziale prawa łączy się z gruntownymi studiami historycznoprawnymi. Tu zaś mistrzostwo i kompetencja moich Kolegów historyków są niedoścignione. Nie ma więc powodu, by wiele treści dostępnych w ramach historii ustroju lub historii prawa powtarzać w tej pracy. Chodzi też o realizację postulatu jedności nauk historycznoprawnych.

2. Moim zamiarem było również zreferowanie wybranych doktryn w taki sposób, aby Czytelnik mógł otrzymać nie tylko krótką informację o doktrynie, lecz także aby była ona przedstawiona w sposób umożliwiający poznanie logiki wyводу, niekiedy skutków, jakie przyniosła w praktyce. Są one zatem nieco szerzej prezentowane kosztem materii ogólnohistorycznych lub z pominięciem pewnych doktryn uznawanych przez naszą dyscyplinę wprawdzie za istotne, a zarazem mniej znaczące poznawczo.

Można spotkać zasadniczo dwa ujęcia w omawianiu doktryn politycznych i prawnych na przestrzeni dziejów. Jedno, głęboko osadzające myśl w epoce, prezentuje szerokie spektrum poglądów, aczkolwiek dość encyklopedycznie. Drugie poświęcone jest przede wszystkim rekonstrukcji wybranych doktryn, uznanych za najbardziej reprezentatywne w historii myśli, a ich rekonstrukcję przeprowadza głębiej. Tu zaś pojawia się problem kryteriów wyboru poszczególnych doktryn, zaliczenia ich do grupy reprezentatywnych. Różne są także stopień i wymiar rozważań krytycznych omawianych doktryn. Ujęcie ściśle sprawozdawcze nie wystarcza, zbyt szeroki wymiar rozważań krytycznych może jednak prowadzić do subiektywizacji ich treści

i trudności oddzielenia tego, co jest oryginalną doktryną, od tego, co już jest jej interpretacją bądź nadinterpretacją ze strony autora podręcznika.

Czytelnik otrzymuje zatem bogatą ofertę podręczników ukazujących różne ujęcia metodyczne i metodologiczne. W okresie międzywojennym funkcjonowała całkiem spora liczba opracowań z zakresu historii doktryn politycznych i prawnych¹. W tym opracowaniu skłaniam się ku koncepcji podręcznika reprezentowanej przez Paula Janeta i Antoniego Peretiatkowicza, nie dokonuję jednak tak znaczącego omówienia krytycznego, jakie prezentują ci autorzy.

Polska historia doktryn politycznych i prawnych oferuje studentom podręczniki wybitnych autorów: Jana Baszkiewicza, Krystyny Chojnickiej, Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza, Huberta Izdebskiego, Janusza Justyńskiego, Konstantego Grzybowskiego, Eugeniusza Jarry, Jana Malarczyka, Mieczysława Manelego, Andrzeja Mycielskiego, Henryka Olszewskiego, Grzegorza L. Seidlera, Franciszka Ryszki, Andrzeja Sylwestrzaka, Marii Szyszkowskiej, Marii Zmierczak, Macieja Chmielińskiego. Oferta jest zatem szczególnie bogata, daje duży wybór studentom. Jest także wyrazem niezwykłego rozwoju dyscypliny w całym okresie powojennym. Ponadto student może sięgać do równie znakomitych opracowań politologów lub historyków filozofii². W ten sposób otrzymuje całościowe wprowadzenie do tematu, oparte na źródłach myśli politycznej i prawnej, a także możliwość samodzielnych studiów nad ideami.

Podręcznik zamyka omówienie głównych idei XIX i XX w. Dzisiaj, dla studiów nad tym okresem, mogę polecić również podręcznik napisany przez kilkoro przedstawicieli krajowego środowiska historyków doktryn. Jest to opracowanie pod redakcją Krystyny Chojnickiej i Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza *Doktryny polityczne XIX i XX wieku* (Kraków 2000). Stanowi ono znakomite wprowadzenie do problematyki idei politycznych czasów najnowszych. Uzupełnieniem tego podręcznika jest *Historia doktryn politycznych i prawnych do początków XX wieku. Materiały źródłowe* (Lublin 2003) – napisana pod moją redakcją i autorstwa pracowników mojego zakładu. Bardzo znaczącą pozycją jest monografia Jerzego Oniszczuka *Filozofia i teoria prawa* (Warszawa 2008, 2012). Kolejne cenne wydanie to publikacja pod redakcją Davida Bouchera i Paula Kelly'ego *Myśliciele polityczni. Od Sokratesa do współczesności* (Kraków 2008).

¹ Por. E. Krzymuski, *Historja filozofji prawa od połowy XIX wieku*, Kraków 1923; E. Jarra, *Historja filozofji prawa*, Warszawa 1923; P. Janet, *Historja doktryn politycznych wraz z historją filozofji prawa*, tłum. E. Rutkowska, przejrzał i uzupełnił doktrynami politycznymi XIX i XX w. prof. dr A. Peretiatkowicz, Część pierwsza: *Od Sokratesa do Machiavellego*, Poznań 1923; G. Mosca, *Historia doktryn politycznych od starożytności do naszych czasów*, tłum. S. Kozicki, Warszawa [1939]. W 1957 r. wydano, ze wstępem Henryka Groszyka, zbiór wykładów Jerzego Landego, *Zarys historii doktryn politycznych*, Lublin 1957, można je jednak zaliczyć do okresu tzw. międzywojnia.

² Warto zwrócić uwagę na pierwszy tłumaczony na język polski podręcznik pochodzący z kręgu kultury anglosaskiej – J.M. Kelly, *Historia zachodniej teorii prawa*, Kraków 2006.

O POJĘCIU DOKTRYN POLITYCZNYCH I PRAWNYCH

1. Przedmiot

Pojęcia formułowane w języku naturalnym, a więc również określenia „doktryna polityczna” i „doktryna prawna”, są wieloznaczne. Wynika to z istoty języka, ale nie tylko. Na pojmowaniu ich ciąży również, a może przede wszystkim, pluralizm metodologiczny, wywodzący się z różnorodnych postaw światopoglądowych badaczy. Stąd dość częste próby formułowania definicji „neutralnych”, ideologicznie wolnych od wartościowania, skazane są na niepowodzenie. Przegląd spotykanych w literaturze przedmiotu definicji doktryn ukazuje różnorodność odzwierciedlającą bogactwo wartości i związanych z nimi postaw. W rozlicznych pojęciach doktryn autorzy kładą nacisk na różne elementy tego, co ich zdaniem definicja powinna zawierać, aby mogła spełniać wymogi zupełności. Hierarchia akcentów poszczególnych definicji odbija światopoglądowe i metodologiczne preferencje ich twórców.

Zdaniem Michała Jaskólskiego:

W literaturze związanej z teorią i metodologią historii doktryn politycznych (...) dają się zauważyć co najmniej dwa przeciwstawne sobie stanowiska. Pierwsze z nich głosi konieczność zajęcia się próbą zdefiniowania pojęć, takich jak ideologia, doktryna, myśl polityczna czy poglądy polityczne, a w każdym razie odszukania granic oddzielających owe pojęcia od siebie i wskazania na zakresy, jakie te pojęcia obejmują. Stanowisko drugie wyraża wątpliwość z pożytku, jaki dla omawianej tu dyscypliny miałyby przynieść ten trudny dla osiągnięcia efektu zabieg¹.

¹ M. Jaskólski, *Szkice o historii doktryn politycznych i prawnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych” 1985/DCCXII(23), s. 12.

Uważam, że zdefiniowania przedmiotu badań uniknąć nie można. Należy przecież wiedzieć, co badamy – nawet jeśli rezultaty są dalekie od doskonałości, a otrzymujemy w efekcie swoistą „sieczkę” pojęciową.

Do bardziej swego czasu diskutowanych określeń doktryn należy propozycja Grzegorza L. Seidlera. Podkreśla on przede wszystkim nienaukowy charakter doktryn, wyłączając spod ich formalnego zasięgu marksizm. W tym ujęciu świat idei dzieli się na nienaukowe doktryny i jedynie naukowy marksizm. Zastrzegął on zarazem, że takie ujęcie nie oznacza odrzucenia wartości tkwiących w poszczególnych doktrynach, ponieważ:

Dzieje doktryn politycznych są zarówno historią prawdy o społeczeństwie, jak i historią błędów i pomyłek nierozłącznie powiązanych z szukaniem prawdy².

Jerzy Lande uważał, że historia doktryn ma wskazywać przede wszystkim determinanty samej doktryny w odniesieniu do jej genezy i treści. Odmienne od marksizmu umieszczał je przede wszystkim w sferze zjawisk psychologicznych.

- 2 Częściej spotykamy jednak mniej kategoryczne tezy metodologiczne. Ograniczając się do współczesnych i wywodzących się jedynie z kręgu polskiej nauki określeń „**doktryna polityczna i prawna**”, przytoczmy najbardziej powszechne.

O ile w podejściach wychodzących z marksistowskiej postawy metodologicznej można dostrzec głównie akcentowanie klasowej treści i funkcji doktryn, o tyle w innych podkreśla się zgoła odmienne aspekty. Znaczna liczba uczonych zajmujących się doktrynami akcentuje etyczne źródła i funkcje doktryn, często odnosząc je do przyjmowanego przez siebie systemu wartości, oczywiście traktowanych jako absolutne. Podejście takie było szczególnie charakterystyczne dla dziewiętnastowiecznego idealizmu (głównie obiektywnego).

Andrzej Sylwestrzak sądzi, że:

Doktryny polityczne i prawne są to historycznie uwarunkowane poglądy wyjaśniające zasady powstania, organizacji, funkcjonowania oraz wskazujące cele stojące przed państwem i prawem³.

Natomiast funkcje doktryn ujmuje on następująco:

Uwzględniając problem społecznego oddziaływania doktryn politycznych, związanych z wywieraniem wpływu na kształtowanie postaw światopoglądowych, podjąć możemy

² G.L. Seidler, *Przedmarksowska myśl polityczna*, Kraków 1978, s. 7.

³ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2002, s. 16.

sprawę tzw. funkcji spełnianych przez doktryny polityczne. Nie ulega wątpliwości, że doktryny wywierają doniosły wpływ na wykładnię poglądów i sympatii politycznych poszczególnych obywateli. W tym znaczeniu organizują wokół swego programu określone siły społeczne, spełniając następujące funkcje: 1) tłumaczenia zjawisk życia państwowego; 2) krytyki państwa i podejmowanych decyzji politycznych; 3) wskazywania perspektyw rozwoju państwa; 4) integracji postaw społecznych wokół programu głoszonego przez określoną doktrynę⁴.

Janusz Justyński zwraca uwagę na to, że:

W rozważaniach metodologicznych dotyczących kształtu historii doktryn polityczno-prawnych sporo uwagi poświęca się samemu pojęciu doktryny. Przyznać trzeba, że wprowadza ono pewne zamieszanie, sugeruje bowiem występowanie całościowego, zwartego i nieelastycznego systemu myślowego. Jednocześnie w nauce przedmiotu dominuje tendencja do szerszej interpretacji tego pojęcia, stosowania go nie tylko do wielkich systemów myślowych, lecz także do wszelkich nurtów ideowych, które odzwierciedlają kształtowanie się postaw reprezentantów określonej epoki, ich dążeń i aspiracji⁵.

Jan Baszkiewicz i Franciszek Ryszka określają doktrynę, wskazując, że:

Wykład nasz poświęcony jest doktrynom polityczno-prawnym, czyli takim, które odnoszą się do ustroju państwa tudzież do samej istoty prawa, a nie poszczególnych jego dziedzin. Doktryny te wywierały niemały wpływ na tworzenie i stosowanie prawa. Prawnik powinien je znać, tak jak poznaje instytucje prawne przeszłości. Poglądy na państwo i prawo (...) zawierały praktyczne wskazania dla władzy, a zarazem odwoływały się do podstawowych wartości ludzkich: wolności, sprawiedliwości, dobra ogółu⁶.

W próbie zdefiniowania doktryny Michał Jaskólski podkreśla:

Na ogół jednak uważa się, że pod względem stopnia szczegółowości i usystematyzowania poglądów doktryna zajmuje miejsce poniżej idei i ideologii, będąc swoistym systemem normatywnym wartości wymienianych lub afirmowanych przez ideologię, ich uszczegółowieniem i uporządkowaniem. W ten sposób doktryna stałaby powyżej programu politycznego, przenoszącego jej założenia na grunt praktycznego działania. Trzeba jednak podkreślić, że jest to jedno ze stanowisk w nauce, dość szeroko aprobowane, ale nie jedyne w tym względzie⁷.

⁴ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn...*, s. 22.

⁵ J. Justyński, *Historia doktryn polityczno-prawnych*, Toruń 1997, s. 14.

⁶ J. Baszkiewicz, F. Ryszka, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1979, s. 5.

⁷ M. Jaskólski, *Doktryna [w:] Słownik historii doktryn politycznych*, t. II, red. M. Jaskólski, Warszawa 1999, s. 66–67.

W tej sytuacji tęsknota do pojęciowej precyzji, do wyraźnych i ostrych granic między poszczególnymi ujęciami musi jednak pozostać niezaspokojona.

Spór dotyczy więc nie tylko samego rozumienia terminu „doktryna”, lecz także podstawowych założeń metodologicznych tej dyscypliny. Dyskusję budzić może również oficjalna nazwa tej dziedziny: doktryny polityczno-prawne.

- 3 **Jeśli wychodzi się z przekonania o nierozzerwalności państwa i prawa w sensie ontologicznym i funkcjonalnym, wówczas każda doktryna prawna ma charakter polityczny.** W istocie doktryny prawne są także doktrynami politycznymi, choć pozornie w niektórych przypadkach polityczność ta może się zacierać. Jeśli jednak pozostanie się przy tej tradycyjnej nazwie, to należy mieć świadomość dość płynnych granic między tzw. doktrynami prawnymi i doktrynami politycznymi. Podział taki tłumaczy w zasadzie jedynie kryterium przedmiotowe, tj. w przypadku doktryn prawnych – szeroko rozumiane prawo, a w przypadku doktryn politycznych – władza, jej instytucjonalne formy, ideologie władzy. Trzeba jednak pamiętać, że prawo jest formą – z jednej strony sformalizowaniem określonej wizji politycznej, z drugiej – narzędziem jej wykonania. Jest zatem faktem politycznym.
- 4 Mając więc świadomość skomplikowanej materii pojęciowej, przyjmujemy własną definicję, poczynając od określenia „doktryna”, dalej formułujemy określenie „historia doktryn”, by przejść do określenia „historia doktryn politycznych i prawnych”.

 Proponuję następującą definicję: **„doktryna” to usystematyzowany zbiór idei, teorii oraz programów politycznych bądź ich fragmentów, zmierzający do wywarcia realnego wpływu na rzeczywistość. W tym sensie podzielam stanowisko Michała Jaskólskiego, że doktryna znajduje się ontologicznie poniżej idei. Zatem to pojęcie jest jednak zakresowo szersze od: idei, ideologii, myśli, koncepcji, teorii, programu.**

Doktryna zatem może zawierać:

- 1) **idee** bądź **zbiory idei (ideologie)**. Możemy wyróżnić idee podstawowe i idee poboczne będące ich rozwinięciem. Zadaniem jest zbudowanie i upowszechnianie określonego systemu wartości moralnych, politycznych, ekonomicznych i prawnych – w celu zdobycia jak największej liczby ich wyznawców. Ideologie *sensu largo* nie wyznaczają sobie zadania upowszechniania prawdy, lecz nawet mogą z założenia upowszechniać nieprawdę. Nie przeszkadza im to, że pozostają platońskimi „mniemaniami”. Ideologie naukowe promują natomiast wartości opierające się na poznanych prawach różnych nauk. Z racji swojego intelektualizowania doktryny polityczne mogą, na pierwszy rzut oka, stwarzać wrażenie odideologizowanych. Ideologie nienaukowe mogą korzystać na przykład z mitu czy wszelkich dogmatów religijnych. Podkreślmy, że treść, sposób sformułowania idei lub ideologii nie muszą wymagać naukowej precyzji, a na-

- wet spełniać postulat jasności. Pewne ideologie mogą chcieć z założenia ukryć swe treści w mało zrozumiałym języku, jakim przemawiają do odbiorcy. Niezrozumiałość języka jakiejś ideologii może na przykład służyć do wykazania sensowności istnienia elity, jej politycznej przewagi, ponieważ rzekomo to ona jedynie jest zdolna pojąć złożone treści skomplikowanej ideologii, odczytać je autorytatywnie. Jest powodem istnienia stanu „kapłanów-ideologów”. Zwie się ich czasami klasą polityczną, elitą itp. Ich przeciwieństwa to: „przypadkowe społeczeństwo”, „wyborca”, a nawet „prosty członek partii”;
- 2) **teorie** (lub ich elementy), które zawierają naukowe prawidłowości. Ich celem bezpośrednim jest poznanie rzeczywistości, następczym zaś racjonalne jej przekształcanie bądź jej konserwowanie. Teorie nadają doktrynom i ideom walor racjonalności. Sama teoria jest zbiorem zdań uporządkowanych w sensie logicznym. Taki zbiór zdań nie może zawierać zdań sprzecznych. Ze zdań naczelnych wynikają logicznie inne zdania systemu. Teorie mają z natury opisowy charakter. Podobnie może brzmieć język doktryny naukowej;
 - 3) **programy polityczne**, które stanowią mniej lub bardziej sformalizowane wytyczne określające kierunki i metody działania partii i ruchów politycznych, a w ich następstwie państwa. To także zbiór dyrektyw uznających za efektywne postępowanie przyjęte przy wprowadzaniu ogłoszonego programu.

Doktryna zatem to z zasady zbiór względnie usystematyzowany, co świadczy o pewnym stopniu świadomości metodologicznej twórcy czy twórców doktryny, choć nie można wykluczyć istnienia doktryn zasadniczo wewnętrznie sprzecznych, eklektycznych, niespójnych. Nawet one jednak mogą czasem „poruszyć masy”.

Termin **doktryna**, łącząc powyższe elementy, zawiera element statyczny: „idee i teorie”, oraz element dynamiczny: „program polityczny”. Element statyczny jest zarazem ontologicznie źródłem programu, zbiorem uzasadnień określonych zachowań politycznych, szczególnie ważnym w warunkach pluralizmu politycznego. Termin „doktryna” narzuca nam jej ujęcie normatywne, a nie opisowe. Słowo „historia”, dodane do terminu „doktryna”, tak określonego przedmiotowo, wskazuje nam na konieczność zastosowania metody historycznej do badania jakiejś doktryny bądź kompleksu doktryn. Dołączony przymiotnik: „prawne”, „polityczne”, „moralne”, określa przedmiot danej doktryny, co nie oznacza, że ustala absolutne, nieprzekraczalne granice badawcze. 5

 Przedmiotem historii doktryn politycznych i prawnych są zatem prawo (w różnych jego aspektach) **oraz władza i państwo** (także w różnych aspektach); obok możemy, a w zasadzie musimy badać poglądy ekonomiczne, etyczne, a nawet estetyczne. 6

Należy zaznaczyć, że przedmiot badań naszej dyscypliny należy ujmować szeroko. Są nim same doktryny polityczne i prawne, ich rekonstrukcja, systematyzacja, bada-

Autor prezentuje rozwój myśli politycznej i prawnej od czasów antycznych do schyłku XX wieku. Książka koncentruje się szczególnie na doktrynach, które według tradycji europejskiej miały i nadal mają znaczący wpływ na rozwój nie tylko poszczególnych ideologii, lecz także współczesnych instytucji politycznych i prawnych. Liczne odwołania do źródeł i bogaty wybór literatury umożliwiają studentom samodzielne zagłębienie się w temat. Autor wiele uwagi poświęcił również rozwojowi polskiej myśli politycznej i prawnej.

Opracowanie przeznaczone jest przede wszystkim dla studentów studiów prawniczych i administracyjnych. Mogą po nie sięgać również studiujący na innych kierunkach kształcenia akademickiego: politologii, dziennikarstwie, historii, socjologii.

Lech Dubel – profesor doktor habilitowany, specjalista w zakresie historii doktryn politycznych i prawnych oraz nauk politycznych. W szczególności zajmuje się myślą polityczną XIX i XX wieku, a także średniowiecza. Jest autorem i współautorem monografii, artykułów naukowych, opracowań encyklopedycznych i podręczników.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9788382865325 W05P01

ISBN 978-83-8286-532-5

9 788382 865325

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

CENA 79 ZŁ (W TYM 5% VAT)